

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

CƏFƏR RƏMZİ İSMAYILZADƏNİN BƏDİİ VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ İRSİ

İxtisas: 5716.01- Azərbaycan ədəbiyyatı
Elm sahəsi: Filologiya
İddiaçı: **Günəl Sahib qızı Səfərova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2022

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetin Ədəbiyyat kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

AMEA-nın həqiqi üzvü,
filologiya elmləri doktoru, professor
Rafael Baba oğlu Hüseynov

Filologiya elmləri doktoru, professor
Elman Hilal oğlu Quliyev

Rəsmi opponentlər:

Filologiya elmləri doktoru, professor
Vaqif Əziz oğlu Yusifov

Filologiya elmləri doktoru, dosent
Nailə Əbdül qızı Səmədova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Nuranə Firudin qızı Əsədullayeva

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.31-Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

AMEA-nın həqiqi üzvü,
filologiya elmləri doktoru, professor
Rafael Baba oğlu Hüseynov

Dissertasiya şurasının elmi
katibi:

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
İnamə Mürsəl qızı Gültekin

Elmi seminarın sədri:

Filologiya elmləri doktoru, professor
Vaqif Soltan oğlu Verdiyev

TƏDQIQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Çətin və mübarizəli bir həyat yolu keçərək doxsan ildən artıq ömür yaşayan, XX əsrin yaşadı olan Cəfər İsmayılzadənin (Rəmzi) (1905-1996) həyat və yaradıcılıq yolunun öyrənilməsi, bir növ 1920-1990-cı illər Azərbaycan ictimai-siyasi və ədəbi mühitinin bir sıra cəhətlərinə aydınlıq gətirmək baxımından əhəmiyyətlidir. Çünki milli Cümhuriyyətimizin qurulmasına, 1920-ci il Aprel çevrilişinə, XI Qırmızı ordunun müstəqil Respublikamızı işğalından sonra ağrı-acılarla dolu olan böhranlı siyasi rejiminə, bu rejimin diqtəsi ilə “Böyük vətənimiz” dediyimiz SSRİ adlı nəhəng bir super-dövlətin sərhədləri daxilində, onun milli məhrumiyyətlər diqtə edən qayda-qanunlarına şahid olan C.Rəmzi həyatı bir tərəfdən 91 illik ömrün keçdiyi ictimai-siyasi mühitin qüsurlarını, digər tərəfdən sənətkar və alim olaraq zaman və rejim kontekstində yaradıcı insanın ömür keçməkeşlərini əks etdirmək baxımından əhəmiyyət kəsb edir. Millətımız üzərində ölüm kabusuna çevrilən repressiya, adını çəkdiyimiz siyasi rejim texnikum və ali məktəb bitirib müəllimlik edən, gözəl gələcək arzuları ilə yaşayan C.İsmayılzadənin də ümidlərini qırmış və o, özünün qeyd etdiyi kimi saxta, qondarma “sübutlarla” 21 il 2 ay Azərbaycandan uzaqlarda, Sibirin və Qazaxıstanın insanın yaşayışına, azad düşüncələrinə qənim kəsilən türmə və həbs düşərgələrində ölümə dirilik arasında çarpışmağa məcbur olmuşdur.

İ.V.Stalinin – “ellər atası” adlandırılan, əslində millətlər qatilinin ölümündən sonra bəraət qazanıb doğma Vətəninə, Bakıya qayıda bilən C.İsmayılzadə XX əsrin doxsanıncı illərinə qədər də digər siyasi sürgünə məruz qalanlar kimi ehtiyatla və narahat yaşamış, əksər repressiya qurbanları, onların ailələri və övladları kimi, siyasi hadisələrdən, əlində səlahiyyətlər cəmlənmiş dövlət qurumlarından kənar qalmağa çalışmışdır.

Sürgündən qayıdandan sonra, əsasən, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına – bu elm mərkəzinə sığınaraq elmi fəaliyyətlə məşğul olan, şeirlərini yazan, lüğətlər tərtib edib təzkirələr yaradan,

dünya xalqlarının yumorunu və klassik poeziya nümunələrini məharətlə Azərbaycan dilinə tərcümə edib onları çap etdirən, yorulmadan çalışan, yalnız Azərbaycanın müstəqilliyinin bərpasından sonra rahat və asudə nəfəs alan C.Rəmzinin həyatı kimi, yaradıcılığı da bir ibrət güzgüsü, dərin mənalar xəzinəsidir.

Ayrı-ayrı münasibətlərlə C.Rəmzinin həyatı və ədəbi-elmi fəaliyyəti barədə yazılmış məqalə və resenziyaları çıxmaq şərti ilə, onun gərgin və ibrətamiz həyat yolu, zəngin yaradıcılığı günümüzdə qədər tədqiq olunmamış, həyatında olduğu kimi, ədəbi-elmi irsinin öyrənilməsində də bəxti gətirməmişdir. Əlbəttə, C.Rəmzinin dövrün ictimai-siyasi mənzərəsini, eyni zamanda tənqidini özündə əks etdirən bədii yaradıcılığı, bir sıra Şərqi ədəbi-bədii nümunələrinə elmi-nəzəri təhlil verdiyi elmi fəaliyyəti araşdırılma baxımından ədəbiyyatşünaslığımızda boşluğa çevrilmişdir. Yaradıcılığı ilə yaxından tanışlıq onu deməyə əsas verir ki, belə bir şəxsiyyəti, onun ədəbi-elmi fəaliyyətini öyrənmək və bunların elmi-filoloji dəyərini müəyyənləşdirmək və qiymətini vermək müasir ədəbiyyatşünaslıq və şərqşünaslığın qarşısında duran aktual problemlərdəndir. Sağlığında on iki, ölümündən sonra bir kitabı (burada orijinal bədii və elmi əsərləri, təzkirə, lüğət, tərcümələri toplanmış kitabları nəzərdə tutulur) nəşr olunan, Azərbaycanda və ölkə hüdudlarından kənar, müxtəlif mətbuat orqanlarında çıxan yüzlərlə bədii və elmi yazılarının indiyə kimi ayrıca tədqiqat mövzusu kimi öyrənilməməsi mövzunun aktuallığını bir daha şərtləndirir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, “Cəfər Rəmzi İsmayılzadənin bədii və ədəbiyyatşünaslıq irsi” problemi bu tədqiqata qədər ayrıca, müstəqil şəkildə öyrənilməmişdir. Lakin ümumilikdə onun özü və əsərləri barədə müxtəlif səpkili yazılar yazılmışdır ki, onları C.Rəmzinin həyatı, yaradıcılığı barədə ilk tədqiqi yazılar hesab etmək olar. Həmin yazıları iki qismə ayırmaq olar: 1) C.Rəmzinin namizədlik dissertasiyası və elmi məqalələri haqqında yazılan rəylər. Bunların əksəriyyəti çap olunmamış, yazıçı-alimin arxivində saxlanılır ki, dissertasiyanın üçüncü fəslində bunlara münasibət bildirilir. 2) Sənətkarın özü və digər əsərləri barədə yazılanlar.

Bunlara misal olaraq xalq şairi S.Rüstəmin “Deyilən söz yadigardır”¹ təzkiyəsinə yazdığı müqəddiməni, akademik Rafael Hüseynovun “Yorulmayasınız, Cəfər Müəllim!”², Azər Bağirovun “Dəyərli töhfə”³, Sədaqət Mürsəlovanın “Ümidlə, inamla”⁴, Aydın Arpaçaylının “Şam kimi”⁵, İslam Ağayevin “Unudulanlara xatirə”⁶, Vəli İlyasovun “Alimin maraqlı söhbəti”⁷, Vaqif Səmədovun “Yadigar misralar”⁸ və s. bu kimi dövrü mətbuatda çap olunmuş məqalələrini göstərmək olar. Şübhəsiz, sadaladığımız bu məqalələr C.Rəmzinin bədii və elmi yaradıcılığının müəyyən fraqmentlərini əhatə edən əsərlər kimi dəyərlidir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. C.Rəmzinin bədii və elmi irsi tədqiqatın obyektini təşkil edir. C.Rəmzinin mühitinin, bədii və elmi yaradıcılığının araşdırılması, ədəbiyyatşünaslıq problemləri daxilində öyrənilməsi və dəyərləndirilməsi tədqiqatın predmetinə daxil olan əsas məsələlərdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi XX yüzilliyin yaşadığı olan Cəfər İsmayılzadənin (Rəmzi) mühiti, həyat yolu, ədəbi-elmi, tərcüməçilik, lüğətçilik fəaliyyətini ilkin mənbələrə əsaslanmaqla sistemli şəkildə öyrənmək, elmi-filoloji və bədii əsərləri barədə bir sıra mübahisəli məsələlərə aydınlıq gətirməkdən ibarətdir. Məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilmişdir:

- C.Rəmzinin mühiti və həyat yolu barədə yazılanlar və arxivində qorunub saxlanılan materiallarla tanış olmaq, onlardan

¹ Süleyman Rüstəm. Bir neçə söz (“Deyilən söz yadigardır” kitabına müqəddimə) - Bakı: Yazıçı, -1981. - s. 3-4.

² Hüseynov, R. Yorulmayasınız, Cəfər müəllim. // Abşeron. - 1983, 7 oktyabr. - s. 3

³ Bağirov, A. Dəyərli töhfə. // Ədəbiyyat və incəsənət. -1981, 11 dekabr. - s.3.

⁴ Mürsəlova, S. Ümidlə, inamla. // Ədəbiyyat və incəsənət. -1990, 1 iyun. -s.4.

⁵ Arpaçaylı, A. Şam kimi. //Azərbaycan müəllimi. -1990, 28 mart. - s.3.

⁶ Ağayev, İ. Unudulanlara xatirə. // Ədəbiyyat və incəsənət. -1989, 27 yanvar.- s.4.

⁷ İlyasov, V. Alimin maraqlı söhbəti. // Qızıl bayraq. -1988, 4 iyun. - s.3.

⁸ Səmədov, V. Həvəs və istedad tükənmir. // Azərbaycan müəllimi. -1984, 27 yanvar. -s.4.

bəhrələnməklə konkret faktlar əsasında şair-tədqiqatçının həyat yolunu araşdırmaq;

- Sənətkarın poetik əsərlərinin təhlili və şərh zamanı əsərlərin yazıldığı tarixi şəraiti nəzərə almaq, mətnləri düzgün və dəqiq şəkildə qiymətləndirmək;

- C.Rəmzi poeziyasının mövzu dairəsi, ideyası, janr xüsusiyyətlərini öyrənmək;

- Sənətinin milli ideallara sədaqətini və milli keyfiyyətlərini üzə çıxarmaq;

- Satiralarının özünəməxsus keyfiyyətlərini müəyyən etmək;

- Şərq ədəbiyyatı problemlərinin onun elmi fəaliyyətindəki yeri və hüdudlarını müəyyənləşdirmək;

-Yəğmə Cəndəqi yaradıcılığının tədqiqinə ədəbiyyatşünaslıq problemi kontekstində dəyər vermək;

-Onun elmi yaradıcılığı barədə ümumiləşdirmələr aparanda müasir elmi-filoloji fikri nəzərə almaq;

-Təzkiyəçilik və lüğətçilik fəaliyyətini qiymətləndirərkən keçmiş ənənəyə bağlılığını və özünəməxsusluğu dəyərləndirmək;

- Xarici ölkələrin yumorlarından tərcümə və tərtib olunmuş mətnlərin milli ruhunuza bağlılığına, müasir zamanəmizlə necə səsleşməsinə diqqət etmək.

Tədqiqatın metodları. Araşdırma prosesində tarixi-müqayisəli, ədəbi-tarixi və nəzəri-tipoloji tədqiqat metodlarından istifadə edilmişdir.

Cəfər Rəmzinin şəxsiyyəti, ədəbi və elmi irsinin qiymətləndirilməsində bəşəri estetik meyarlar əsas götürülmüş, tədqiqatın obyektini kimi seçilən nümunələr və onlara həsr olunan araşdırmaların meydana çıxdığı şərait nəzərə alınmışdır. Tədqiqatda ayrı-ayrı sənətkarların həyat və yaradıcılıq yolunun öyrənilməsinə həsr olunmuş tədqiqatların təcrübəsindən bəhrələnməmiş, mövzumuzla bağlı bizdən əvvəl fikirlər söyləyən ədəbiyyatşünas alimlərimizin dəyərli elmi-nəzəri mülahizələrinə istinad etmişik.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar.

-XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus yer tutan Cəfər Rəmzi İsmayılzadənin həyatı, böyüdüüyü mühitin

öyrənilməsi repressiyaya məruz qalmış, sürgün illərində dəhşətli işgəncələrlə üzləşmiş, ölüm-dirilik arasında mübarizə aparıb, bunlara rəğmən ayaq üstündə qalması bacaran insanların həyatının canlandırılması, bir ibrət nümunəsinə çevrilməsi baxımından əhəmiyyət kəsb edir.

-Onun Ağadadaş Babayevlə müştərək şəkildə ərsəyə gətirdiyi “Azərbaycan klassik ədəbiyyatında işlədilən ərəb və fars sözləri lügəti”nin 1966, 1981-ci il nəşrləri klassik şair və yazıçıların əsərlərinin oxunması işində şagird, tələbə, müəllim heyətinin, o cümlədən ədəbi-elmi ictimaiyyətin yardımçısına çevrilir.

-Ərəb, fars dillərinin mahir bilicisi olan Cəfər Rəmzinin tərcüməçilik fəaliyyəti Azərbaycan tərcüməçiliyi tarixində özünəməxsus yer tutur.

-Dünya xalqlarının lətifələrindən tərtib və tərcümə olunmuş mətnlər bir sıra xalqların dini, mədəniyyəti, dünyagörüşü, ədəbiyyatı barədə xalqımızın hər bir nümayəndəsini maarifləndirmək baxımından əhəmiyyətlidir.

-Cəfər Rəmzinin klassik üslubda yazdığı şeirlərində Azərbaycan klassik ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin, xalq şeiri üslubunda yazdığı şeirlərində isə şifahi xalq ədəbiyyatının, folklorun ruhu duyulur.

-Cəfər Rəmzi M.Ə.Sabirdən əxz etdiyi “tipi öz dili ilə danışdırıb onu ifşa etmək” üsulunun gözəl nümunələrini satirik şeirlərində yüksək səviyyədə nümayiş etdirir.

-Onun fars, klassik və müasir Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı elmi araşdırmalarında Azərbaycan ədəbiyyatının Şərqdə, eyni zamanda Şərq ədəbiyyatının Azərbaycanda yeri, rolu məsələləri tədqiq olunur.

-Müəllif “Yəğma Cəndəqinin poeziyası”⁹ adlı namizədlik dissertasiyasında, eləcə də Yəğma Cəndəqi haqqında yazdığı məqalələrində XIX əsr fars ədəbiyyatının nümayəndəsi olan Yəğma

⁹ İsmayılzadə, C. B. Yəğma Cəndəqinin poeziyası (1781-1859). / Filoloji elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dis. avtoreferatı / -Bakı, 1968. - 26 s.

Cəndəqi yaradıcılığının əsas məqamlarına toxunur, onun İran-Azərbaycan əlaqələrinin öyrənilməsindəki rolunu müəyyənləşdirir.

-“Deyilən söz yadigardır”¹⁰ ikicildliyinin yaradıcısı Cəfər Rəmzi İsmayılzadənin yaratmış olduğu, arxiv materiallarına əsasən əslində üç cilddən ibarət olacağı qənaətində olduğumuz bu təzkirə kitablar XX əsr Azərbaycan təzkirəçiliyi tarixində özünəməxsus yer tutan nadir nümunələr kimi dəyərləndirilir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya C.Rəmzinin bədii və ədəbiyyatşünaslıq fəaliyyətinin öyrənilməsi sahəsində sistemli şəkildə yazılmış ilk monoqrafik tədqiqatdır. Aşağıdakı elmi yeniliklərlə səciyyələnir:

-C.Rəmzinin məşəqqətli həyat yolunun arxiv materialları əsasında ilk dəfə olaraq ətraflı və sistemli şəkildə öyrənilməsi ədəbiyyat tarixçiliyi baxımından yenidir.

-Şairin poetik əsərləri mövzu, məzmun, ideya və janr baxımından konkret bədii mətn əsasında tədqiq edilərək dəyərləndirilmişdir.

- Yaradıcılığının millilik və milli-demokratik idealları üzə çıxarılmışdır.

-Alimin elmi əsərləri müasir ədəbiyyatşünaslıq tələbləri baxımından elmi-filoloji təhlilə cəlb edilmişdir.

-Lüğətçilik, təzkirəçilik ənənələri və bu sahədə C.Rəmzinin rolu və yeri problem şəklində öyrənilmiş və qiymətləndirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri-təcrübi əhəmiyyətini hər şeydən əvvəl C.Rəmzinin həyat və yaradıcılıq yolu, əsərlərinin məzmun-ideya, sənətkarlıq xüsusiyyətləri və bədii-elmi irsini hərtərəfli araşdırmaq və qiymətləndirməkdə axtarmaq lazımdır. Tədqiqatdan klassik Azərbaycan ədəbiyyatı, İran ədəbiyyatı, lüğətçilik, təzkirəçilik, tərcüməçilik problemlərini öyrənənlər, bu sahələrlə bağlı araşdırma aparənlər və ali məktəblərin müvafiq fakültələrində təhsil alan tələbələr də faydalana bilərlər.

¹⁰ Deyilən söz yadigardır. / Toplayanı və tərtib edəni Cəfər Rəmzi İsmayılzadə. - Bakı: Yazıçı, -1981. - 340 s.; Deyilən söz yadigardır. / Toplayanı və tərtib edəni Cəfər Rəmzi İsmayılzadə. - Bakı: Yazıçı, -1987.- 350 s.

Dissertasiya işinin aprobasiyası və tətbiqi. Tədqiqatın məzmunu, başlıca nəticələri müəllifin beynəlxalq və respublika səviyyəli elmi konfranslarda etdiyi məruzələrdə, ölkədə və xaricdə çıxan nüfuzlu nəşrlərdə çap etdirdiyi məqalələrdə öz əksini tapmışdır. Ölkə daxilində 9 və ölkə hüdudlarından kənar 5 məqalə dərc olunmuş, 1 respublika, ölkə ərazisində 2, ölkədən kənar 2 beynəlxalq elmi konfransda məruzələr edilmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Ədəbiyyat kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi giriş (11 021 işarə), üç fəsil (I fəsil - 64 330 işarə, II fəsil – 72 950 işarə, III fəsil - 103 421 işarə), nəticə (12 991 işarə) və istifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısı ilə birlikdə 166 səhifədən ibarətdir.

Dissertasiya işinin ümumi həcmi 264 713 şərti işarədir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**” hissəsində mövzunun aktuallığı, işlənmə dərəcəsi əsaslandırılır, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodları, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, elmi yeniliyi və s. kimi məsələlər nəzərə çatdırılır.

Dissertasiyanın I fəslində “**Cəfər Rəmzinin həyatı və yaradıcılığının əsas istiqamətləri**” adlanır. Bu fəsil 2 paragrafdan ibarətdir: 1. “Cəfər Rəmzinin həyatı və mühiti”; 2. “Cəfər Rəmzinin bədii və elmi yaradıcılığının mərhələləri və əsas istiqamətləri”.

“**Cəfər Rəmzinin həyatı və mühiti**” adlı birinci paragrafdan XX əsrin yaşadı olan C.Rəmzinin mühiti, keşməkeşli və mənalı bir ömür yaşaması nəzərdən keçirilmiş, sənədlərə əsaslanmaqla ətraflı şəkildə araşdırılmışdır.

C.İsmayılzadənin gəncliyi və bir şəxsiyyət kimi formalaşması, texnikum, ali məktəbdə təhsili və pedaqoji fəaliyyəti 1920-ci ildən sonrakı dövrə - Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulmasından

sonrakı illərə düşür. Azərbaycan xalqının ictimai-siyasi tarixində və mədəniyyətinin inkişafında çox mühüm rol oynamış 1920-1940-cı illər həm də qanlı repressiya illəri kimi tarixin səhifələrinə həkk olunmuşdur.

Cəfər Balaəmin oğlu İsmayılzadə (Rəmzi) həyatı ilə bağlı şəxsi arxivində saxlanılan əlyazma xatirələrində “9 aprel 1905-ci ildə Bakının Mərdəkan kəndində əkinçi ailəsində anadan olduğunu qeyd edir”.¹¹ Onun əmək kitabçası, kadrların şəxsi uçot və rəqəsi və digər rəsmi sənədlərdə doğulduğu tarix kimi 1905-ci il qeyd olunsa da, həmin sənədlərin heç birində C.İsmayılzadənin doğulduğu gün və ay qeyd olunmamışdır. C.Rəmzinin arxivində ona 3 aprel 1978-ci il tarixdə Oktyabr Rayon İcraiyyə Komitəsi (indiki Yasamal rayonu – G.S.) milis şöbəsinin 2-ci bölməsi tərəfindən verilən VI-ЖГ № 500322 nömrəli pasport da mühafizə olunur. *Həmin pasportda Cəfər Rəmzinin doğulduğu tarix “15 avqust 1905-ci il” kimi qeyd olunur.*¹²

Cəfər Rəmzi Mərdəkan qəsəbəsində əsası Hacı Zeynalabdin Tağıyev tərəfindən qoyulmuş 4 illik ibtidai məktəbə 1913-cü ildə qəbul olunmuş, 1917-ci ildə ibtidai təhsilini başa vurmuşdur. 1918-ci ildə 72 yaşlı atası öldükdən sonra ailənin güzəranı ağırlaşmış və C.Rəmzi orta təhsil almaq istəyindən imtina etməyə məcbur olmuşdur. 1920-1922-ci illərdə o, Mərdəkanda gənclər özəyinin kitabxanasında çalışmışdır.

1922-ci ilin sentyabrında Cəfər təhsilini davam etdirmək üçün böyük bacısı Zeynəbxanımın əri Baba Əliyev tərəfindən Bakıya aparılmışdır. 1923-cü ildə Cəfər Rəmzi Pedaqoji texnikumun əsas sinfinə qəbul olunmuş, 1927-ci ildə oranı bitirmişdir. O, 1 sentyabr 1927-ci ildən 1 sentyabr 1929-cu ilə qədər Mərdəkan yeddiillik məktəbində dil və ədəbiyyat müəllimi vəzifəsində çalışmışdır.

¹¹ İsmayılzadə, C.R. Rəy, çıxış, xatirələri. // Salman Mümtaz adına Azərbaycan Respublikasının Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivi, Fond №695, siyahı № 1, iş № 26

¹² İsmayılzadə, C.R. Şəxsi sənədlər. // Salman Mümtaz adına Azərbaycan Respublikasının Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivi, Fond №695, siyahı № 1, iş № 34

Cəfər İsmayılzadə 1929-cu ilin sentyabrında indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin cənub hissəsindəki binasında yerləşən Darülfünunun şərq fakültəsində təhsilini davam etdirmişdir.

1932-ci ilin iyun ayında ali təhsilini başa vuran C.İsmayılzadə Qazax pedaqoji texnikumuna müəllim göndərilmiş və 1 sentyabr 1932-ci ildən 15 yanvar 1933-cü ilə qədər cəmi beş ay orada dərs demişdir. C.İsmayılzadə xəstəliyi ilə əlaqədar olaraq 1933-cü ilin yanvar ayının ortalarında Bakıya qayıtmış və Bakıdakı 21 N-li məktəbə ixtisası üzrə müəllim təyin olunmuşdur.

21 iyun 1935-ci ildə Cəfər İsmayılzadə həbs olunmuşdur. Bir neçə aylıq istintaqdan sonra o, əks-inqilabi təşkilatın üzvü, müsavətçi Məmməd Əli Əlizadənin əlbiri kimi 3 illik müddətə, yəni 29 dekabr 1938-ci ilədək azadlıqdan məhrum olunmuşdur.

1936-cı il martın ikinci yarısında o, Azərbaycandan sürgün olunmuşlarla birgə Rusiyanın Kotlas şəhərinə, oradan da Komi MSSP-in Ustvim şəhərindəki həbsxanaya göndərilmişdir. Bir neçə gün burada saxlanılan C.İsmayılzadə 10 aprel 1936-cu ildə Ropça adlı bir qəsəbədəki həbsxanada yerləşdirilmişdir.

Cəfər İsmayılzadə ukraynalı həkimin köməkliyi ilə əsəblərini müalicə etdirmək üçün 9 may 1936-cı ildə Kiltovo sovxozuna yola salınmışdır. O, 10 may 1936-cı ildən həm işləmiş, həm də müalicə olunmuşdur. 4 aylıq müalicədən sonra şöbənin baş həkimi Zinoviyev adlı 60 yaşlı qısa boylu, arıq bir rus qadınının tapşırığı ilə ona sovxozda yüngül bir iş verilmişdir. Beləliklə, C.İsmayılzadənin həyatının Kiltovo dövrü başlamışdır. O, 21 il 2 ay həbs həyatının 28 ayını bu sovxozun düşərgəsində keçirmişdir.

26 dekabr 1938-ci il tarixində Cəfər Rəmzi azadlığa buraxılmışdır. Ona verilmiş pasportda xüsusi qeydlər qrafasında qeyd olunmuş “39” rəqəminə görə mərkəzdə yaşamaq hüququ olmadığından yaşayış yeri kimi o, Quba rayonunu seçməli olmuşdur. Onu Xınaçı qəsəbəsinə müəllim təyin etmişlər. Bir ay orada işləyəndən sonra o, rayonun ucqar dağ kəndlərindən olan Möhüc kənd məktəbinə Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimi kimi göndərilmişdir. Cəfər Rəmzi 10 oktyabr 1942-ci ilə, növbəti dəfə həbs olunana kimi burada çalışmış və eyni zamanda 1940-1942-ci

illərdə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun tarix fakültəsində qiyabi yolla təhsil almışdır.

Cəfər İsmayilzadə 10 oktyabr 1942-ci ildə ikinci dəfə həbs olunmuşdur. Bir gün Qubada milis idarəsində saxlanılan C.İsmayilzadə Bakıya göndərilmiş, 1942-ci ilin 11 oktyabr ayından 4 oktyabr 1943-cü ilədək Bakıda DTK zindanda saxlanılmışdır.

4 oktyabr 1943-cü ildə Cəfər İsmayilzadəyə 15 il iş kəsilməmişdir. DTK zindanından Keşlə həbsxanasına aparıb 10 gün orada saxlayandan sonra 14 oktyabr 1943-cü ildə axşama yaxın onu səksənə qədər adamla gəmiyə mindirmiş, Krasnovodskaya yola salmışlar. Krasnovodskdan Daşkəndə, oradan Alma-Ataya, oradan da Novosibirskə dustaq vaqonlarında yol gedən C.İsmayilzadə və dustaq yoldaşları, nəhayət, 10 mart 1944-cü ildə türmə həyatlarını yaşayacaqları məkana – Novosibirskə çatmışlar.

Bir neçə illik ciddi rejimli dustaq həyatından sonra türmədən kənarında nəzarət altında işləməsinə razılıq verilən C.İsmayilzadə Tayınça stansiyası yaxınlığındakı elevatorda vaqon yükləyən işləmiş və bu zaman fotoqraflığı onun karına gəlmişdir. O, 1 aprel 1945-ci ildən 30 yanvar 1948-ci il tarixinə kimi stansiyada fotoqraf kimi fəaliyyət göstərmişdir.

Cəfər İsmayilzadə Qazaxıstanda sürgündə olarkən Aleksandrovna Raisa Petrovna ilə ailə həyatı qurmuşdur.

Cəfər Rəmzinin sürgün həyatı 1956-cı ilin yayına qədər davam etmişdir. 1956-cı ilin iyulun 2-də Azərbaycan SSRİ Ali Məhkəməsi Cəfər Rəmzinin günahsız olduğuna dair qərar qəbul etmiş, ona bəraət vermişdir.

Bəraət qazanıb Azərbaycana qayıdan Cəfər İsmayilzadə 25 avqust 1956-cı ildən 18 avqust 1958-ci ilə qədər Bakı şəhərindəki 132 nömrəli məktəbdə dil-ədəbiyyat müəllimi işləmişdir. O, 19 avqust 1958-ci ildə Azərbaycan SSR EA Yaxın və Orta Şərq Xalqları İnstitutuna dəvət olunaraq baş biblioqraf vəzifəsinə təyin olunmuşdur. 16 yanvar 1964-cü ilə qədər Şərqsünaslıq İnstitutunda bu vəzifədə çalışan C.Rəmzi 17 yanvar 1964-cü ildən 31 iyul 1973-cü ilə kimi kiçik elmi işçi, 1 avqust 1973-cü ildən etibarən baş elmi işçi vəzifələrində çalışmışdır.

1968-ci ildə namizədlik dissertasiyası müdafiə edən C.Rəmzi ömrünün sonuna qədər İnstitutun İran filologiyası şöbəsində çalışmış, səmərəli elmi və bədii yaradıcılıqla məşğul olmuşdur.

Cəfər Rəmzi İsmayılzadə 1996-cı il sentyabrın 6-sında Bakıda vəfat etmişdir.

“Cəfər Rəmzinin bədii və elmi yaradıcılığının mərhələləri və əsas istiqamətləri” adlanan ikinci paraqrafda Cəfər İsmayılzadənin bədii və elmi yaradıcılığının 3 mərhələsi və əsas istiqamətləri barədə məlumat verilmişdir.

Belə ki, Cəfər Rəmzi yaradıcılığının 3 mərhələsi müəyyənləşdirilmişdir. Birinci paraqrafda Cəfər Rəmzinin həyatından da bizə məlum olduğu kimi, o, 1935-ci ildən 1956-cı ilə kimi müəyyən fasilələrlə 21 il iki ay sürgün və həbs həyatı keçirdiyi, həmin illərdə yazdıqlarını çap etdirmədiyi, tutulduqdan sonra əlyazmaları itib-batdığı, arxivində yalnız bir neçə şəri mühafizə olunduğu üçün belə qərara gəlinib ki, yazdıqlarından az nümunələr olsa da, C.Rəmzi hər halda yaradıcılıqla məşğul olmuşdur. Ona görə də, onun gənclik illərindən 1956-cı ilə - bəraət aldığı vaxta qədərki dövrü C.Rəmzi yaradıcılığının şərti olaraq bir mərhələsi hesab edilmişdir.

1956-cı ildən Azərbaycanın öz müstəqilliyinin bərpası uğrunda mübarizəyə başladığı 80-ci illərin axırına qədərki dövrü C.Rəmzi yaradıcılığının ikinci və ən məhuldar dövrü hesab olunmuşdur. C.Rəmzi yaradıcılığının bu dövəründə Azərbaycanın müxtəlif mətbuat orqanlarında yüzlərlə şeir, onlarla sanballı məqalə, 12 kitab çap etdirməyə müvəffəq olmuşdur ki, dissertasiyada bu kitabların adları da qeyd olunmuşdur.

Cəfər Rəmzinin yaradıcılığının üçüncü mərhələsi 1990-cı ildən sonrakı illəri – müstəqillik dövrünü əhatə edir. O, bu dövrdə daha çox şeir yaradıcılığı ilə məşğul olmuşdur.

C.Rəmzi paralel olaraq ədəbi-elmi yaradıcılığın bir neçə sahəsi ilə məşğul olmuşdur ki, bunlar aşağıdakı kimi ümumiləşdirilmişdir:

- C.Rəmzi ən əvvəl klassik və xalq şeiri ənənələrinə uyğun poetik əsərlərin müəllifi kimi gözəl şairdir;

- Fars dilli ədəbiyyatın bir sıra maraqlı poetik nümunələrini ustalıqla Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir;

- Bir şərqşünas alim olaraq, o, mötəbər İran ədəbiyyatı mütəxəssislərindəndir və farsdilli ədəbiyyata dair sanballı tədqiqatların müəllifidir;

-Klassik və müasir Azərbaycan ədəbiyyatının bir sıra aktual məsələlərinin araşdırıcısıdır;

-XX əsr Azərbaycan təzkirəsinin nadir nümunəsi olan “Deyilən söz yadıgardır” ikicildliyinin yaradıcısıdır;

- Dünya xalqlarının yumorunun toplanması, tərcüməsi və nəşri onun ədəbi-elmi fəaliyyətinin mühüm bir sahəsini təşkil edir;

-Lügətçilik onun elmi yaradıcılığının ayrılmaz tərkib hissəsidir.

Dissertasiyanın II fəslı C.Rəmzinin şeir yaradıcılığı, III fəslı ədəbiyyatşünaslıq irsi və təzkirəçilik fəaliyyətinə həsr olunduğundan, bu paraqrafda onun lügətçilik fəaliyyəti və dünya xalqlarının lətifələrinin toplanması, nəşri sahəsindəki məhsuldar və səmərəli işi, tərcüməçilik fəaliyyəti barədə məlumat verilmiş və onların təhlili aparılmışdır.

Cəfər Rəmzi Ağadadaş Babayevlə müştərək “Azərbaycan klassik ədəbiyyatında işlədilən ərəb və fars sözləri lüğəti”ni yazıb nəşr etdirmişdir. Daha sonar müəlliflər lüğət üzərində işləmiş, onu təkmilləşdirərək ikinci dəfə 1981-ci ildə çap etdirmişlər. Bu paraqrafda lüğətin hər iki çapının yaranma səbəbi, özəl xüsusiyyətləri, fərqli cəhətləri qeyd olunmuş, orta məktəb şagirdləri, ali məktəb tələbələri, müəllimlər, tədqiqatçı alimlər, tərcüməçilər və ümumiyyətlə ədəbi-elmi ictimaiyyət üçün nə kimi əhəmiyyət kəsb etməsindən bəhs olunmuşdur.

Cəfər Rəmzinin yaradıcılıq sahəsində çoxsaylı və məhsuldar fəaliyyətlərindən biri də bədii, xüsusilə lətifə və yumor nümunələrini toplaması və nəşr etdirməsi olmuşdur. Cəfər Rəmzi xarici yumorları müxtəlif qəzet, jurnal və kitablardan toplayaraq dilimizə tərcümə etmiş, zaman-zaman bu lətifə nümunələrini dövrü mətbuat səhifələrində çap etdirmiş, kitab halında çapına da ehtiyac duymuş və lətifə və yumorlardan ibarət 4 kitab nəşr etdirmişdir: “Xarici yumor”, “Behiştin nurları”, “Gəlin birlikdə gülək”, “Dünya

xalqlarının yumoru”. Hər 4 kitabın nəşr olunma ili, lətifələrin sayı qeyd olunmaqla kitablar barədə qısa məlumat verilmiş, lətifələrdən müəyyən nümunələr göstərilmişdir.

Daha sonra tərcümənin ədəbiyyat və mədəniyyətin inkişafı sahəsindəki əhəmiyyəti barədə məlumat verilməklə Cəfər Rəmxinin tərcüməçilik kimi coxsaylı fəaliyyət növlərindən birindən bəhs edilmiş, tərcüməçi kimi malik olduğu özəlliklər göstərilmiş, fars şairlərindən etdiyi tərcümələrin adları qeyd olunmaqla şeirlərdən nümunələr verilmişdir.

Belə ki, Cəfər Rəmxii İran ədəbiyyatı mütəxəssisi olaraq XIX-XX əsrlər İran poeziyasında satira problemi ilə məşğul olmuş, fars şairləri Mövlavinin “Divani-şəmsül həqayiq”indən rübailəri, Nemətullahın “Mənəm”, Meykədənin “Könlümüz” qəzəllərini, Əbülqasım Halətin “Bir caninin ərz-halı”, Niqniqunun “Gül”, Yəğma Cəndəqinin “Lazımdır”, “Xacə”, “Hacı, Seyid, Ağa” və başqalarının əsərlərini fars dilindən dilimizə tərcümə etmişdir.

Alimin arxivində mühafizə olunan “Azərbaycan tapmacalarından” adlı iki dəftər, orada toplanılan tapmacaların toplanma tarixi, özəl xüsusiyyətləri, tapmacaların sayı barədə də bəhs edilmiş, dəftərdə toplanan tapmacalardan bir neçəsi nümunə olaraq göstərilmişdir.

Dissertasiya işinin iki paragrafdan ibarət olan ikinci fəslə **“Cəfər Rəmxinin poeziyası”** adlanır. **“Cəfər Rəmxinin lirikasının mövzu dairəsi və janr xüsusiyyətləri”** adlanan birinci paragrafda Cəfər Rəmxinin lirikasının mövzu dairəsi və janr xüsusiyyətləri araşdırılmış, lirik şeirləri mövzu baxımından qruplaşdırılmışdır.

Cəfər Rəmxii sağlığında 4 kitab çap etdirmiş, vəfatından sonra “Qəzəllər” adlı bir kitabı çap olunmuşdur. Onun sağlığında çap etdirdiyi kitablar bunlardır: “Şeirlər”, “Günləri sayıram”, “Ürəkdən səslər”, “Gecikən arzular”. Tədqiqat işində bu 5 kitab haqqında ümumi məlumat verilmişdir.

Cəfər Rəmxinin lirik şeirləri mövzu baxımından təxminən aşağıdakı şəkildə qruplaşdırılmışdır:

Məhəbbət lirikası; gözəlliyin təsviri; ictimai lirika; avtobioqrafik şeirlər; nəsihətamiz fikirlər aşılardan şeirlər; dini-fəlsəfi poeziya və s.

Araşdırmada Cəfər Rəmzinin məhəbbət mövzusunda qələmə aldığı şeirlər təhlil olunarkən şairin klassik irsimizə bağlılığı, ustad şairlərimizdən bəhrələnməsi həmin şairlərin əsərlərinin adı qeyd edilməklə göstərilmişdir.

Cəfər Rəmzinin lirik şeirlərinin böyük qismi aşiqdən məşuqəyə xitabən yazılmışdır. “Gülüm”, “Gözəl”, “Sənə qurban”, “Mən səni”, “Sual”, “Səni görəndə”, “Mənə bədir”, “Neynim”, “Sən olmasaydın”, “Qurban” və s. bu baxımdan səciyyəvidir.

C.Rəmzinin məhəbbət mövzulu dördlüləri içərisində bayatıların xüsusi çəkisi vardır. Yeddi hecalıq dördlükdə çox böyük mətləbləri verməyi bacaran C.Rəmzinin bayatıları o qədər ritmik və dəqiq poetik biçimdədir ki, müəllifini bilməyən onu, heç şübhəsiz ki, əsrlərin sınağından keçib süzülə-süzülə günümüzə gəlib çatan xalq bayatıları hesab edə bilər. Bu bayatıların bir özəlliyi də ondadır ki, şair bunların bir çoxunda təxəllüsünü də işlətməmişdir.

C.Rəmzinin poetik irsinə daxil olan əsərlərin müəyyən qismini onun ictimai məzmunlu şeirləri təşkil edir. Bu şeirlərin özünü də konkret mövzularına görə müxtəlif qruplara ayırmaq olar. Vətən, ana və yurd həsrəti, mərdlik, vətənpərvərlik və s. mövzular şairin şeirləri üçün daha səciyyəvidir.

Cəfər Rəmzi doğma torpağına, vətəninə bağlı olan milli və vətənpərvər şair idi və bu səbəbdən şairin yaradıcılığında vətən mövzusu önəmli yerlərdən birini tutur. Şair bəzi şeirlərində vətənin gözəlliklərini tərənnüm edərsə, digər şeirlərində vətəninə bütöv görmək arzusunu dilə gətirir.

C.Rəmzinin ictimai lirikasının əsas qollarından birini onun yaşadığı zəmanəyə etiraz və narazılıqlarını ifadə edən şeirləri təşkil edir. Bu cəhətdən onun “Sürgün şeirlərindən” silsiləsinə daxil olan və “Sızıldaram” rədifli qəzəli, beşlik şəklində olan on altı bəndlik “Lövhələr”, “M.Ə.Sabirin məzarı başında”, “Həqiqətin gələn vaxtı”, Mir Cəfər Bağırovun əməllərini ifşa edən “Vətən xaini”, Stalinin iç üzünü açmağa yönəlik “Stalin”, “Kapital cəngəsində bir şairin

fəryadı” və s. müstəqil şeirlərini, xeyli sayda dördlülərini qeyd etmək olar.

C.Rəmzinin ömrünün son illərində nəşr etdirdiyi “Gülüm, gülməyim” rədifli şeirində, “Getdiyiçin aradan dövrdə turanlıgımız” misrası ilə başlayan qəzəlinə və s. bu kimi şeirlərində də zəmanədən şikayət, giley-güzar motivləri çox güclüdür.

Cəfər Rəmzi vətənimizdə baş vermiş 20 Yanvar və Qarabağ məsələsinə bir vətəndaş olaraq biganə qala bilməmiş, bu məsələlərə öz münasibətini bildirmiş, bir neçə şeir yazmışdır.

Cəfər Rəmzinin poeziyasında avtobioqrafik əsərləri də özünəməxsus yer tutur. Şair sürgün illərində qürbətdə olarkən qəlbi vətən həsrəti ilə döyünmüş, bütün bunları öz şeirlərində əks etdirmişdir. Bu baxımdan onun “Xəbər varmı?” və “Vətən həsrəti” şeirlərini xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Ana, qadın mövzusu C.Rəmzi yaradıcılığından qırmızı bir xətt kimi keçir. Onun “Ana”, “Dahiləri dünyaya verən”, “Anamın məzarı başında” və b. şeirlərində, onlarla qəzəl və dördlülərində ana və qadın haqlarına yüksək dəyər verilmiş, bu varlıqlar yaradılmışların əşrəfi olaraq dəyərləndirilmişdir.

Cəfər Rəmzinin dördlük formasında yazdığı şeirlərin müəyyən qismi nəsihətamiz xarakter daşıyır. Dahi Nizami Gəncəvi kimi Cəfər Rəmzi də zəhməti “həyat gülzarı” adlandıraraq insanları zəhmət çəkməyə səsləyir və bildirir ki, “Həyat zəhmətin barıdır”, “Zəhmətlə ucalmış bəşər övladı səmaya, Hökm etməkdə ulduzlara, hökm etmədə aya”.

C.Rəmzinin lirikasının müəyyən bir qismini onun dini-fəlsəfi şeirləri təşkil edir. Bu şeirlərin böyük əksəriyyəti XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində yazılmış, müxtəlif mətbuat orqanlarında nəşr olunmuşdur. Bu şeirlər Allaha, Məhəmməd peyğəmbərə, Həzrət Əliyə, ümumiyyətlə İslam müqəddəslərinə və müqəddəs ziyarətgahlara həsr olunmuş əsərlərdir. “Deyirəm: La İlahə illa hu!”, “Quran”, “Ürəklər cəzb edibsən”, “Ya Məhəmməd”, “Ya Məhəmməd, ya Rəsulallah”, “Həzrət Əli” və s. bu baxımdan səciyyəvidir.

II fəslin “**Cəfər Rəmzinin satiralarının əsas tənqid hədəfləri**” adlanan ikinci paragrafı C.Rəmzinin satirik şeirlərinin tədqiqinə həsr olunmuşdur. C.Rəmzi sovet dövründə M.Ə.Sabirin və “Molla Nəsrəddin” ədəbi məktəbinin ənənələrini uğurla davam etdirən sənətkar kimi dəyərləndirilmiş, onun “Kırpi” satirik jurnalı ilə əməkdaşlığına xüsusi önəm verilmiş, şairin sağlığında nəşr olunmuş kitablarındakı satirik şeirlər (birinci kitabda 47, ikinci kitabda 43, üçüncü kitabda 17, dördüncü kitabda 9) mövzularına, tənqid hədəflərinə görə qruplaşdırılaraq təhlil olunmuşdur.

Cəfər Rəmzi İsmayılzadənin yaradıcılığında satira mühüm yer tutur. Satirik şeirlərindən, o cümlədən “Əziz Sabirimizə” şerindən aydın olur ki, Cəfər Rəmzi Sabirdən ilhamlanmış, onu gələcək nəsillərə örnək saymış, yüksək qiymətləndirmişdir.

Cəfər Rəmzinin satirik şeirlərinin tənqid hədəfləri müxtəlifdir. Şair xalqın gələcəyini, əsl xoşbəxtliyi elm öyrənməkdə, bilik qazanmaqda, maariflənməkdə, xalqa xidmət etməkdə görmüş, bu mənada onların yolunu kəsən, cəhalətə, geriliyə sürükləyən, din yerinə xürafatı təbliğ edən yalançı, riyakar, fırıldaqçı ruhaniləri, mollaları, keşişləri ifşa etməkdən çəkinməmişdir. “Tövbə”, “Bilmirəm”, “Çalınmayan təbil”, “Şər” və s. şeirləri mollaları, seyidləri tənqid baxımından səciyyəvidir.

Cəfər Rəmzi pulun hökmranlıq etdiyi bir dövrdə rüşvətxorluğun baş alıb getdiyini ürək ağrısı ilə qələmə alırdı. Rüşvətxorluğun tənqid olunmasına dair “Rüşvət”, “Mənzil idarəsində”, “Oğru” şeirlərini göstərmək olar.

Ölkədə baş verən hərc-mərclik, qanunsuzluqlar, idarələrdəki ədalətsizlik, süründürməçilik şairin qəlbini ağrıdır, rəislərdə, müdirlərdə insafın, ədalətin olmadığını açıb göstərir. “Utanma” şerində cəmiyyətdə pis işlərlə məşğul olan, əyri yolla mənəsbə çatan, eys-ışrətlə məşğul olan, dilbərlərlə əylənən, rəisinin və öz cibini dolduran, ədəb-ərkan bilməyən, can yandıranlara əngəl törədən, hər sözüə “bəli” deməyənləri əzən, fitnə-fəsad törədən, böhtan atan, özündən aşağı adamların yanında xoruzlanan mənfi tiplərin eybəcərliklərinə sanki güzgü tutulur.

Cəfər Rəmzinin alverçi, şofer, falçı, müəllim, qəssab və s. kimi müxtəlif peşə sahiblərinin pis əməllərini tənqid obyektinə çevirən satirik şeirləri də üstünlük təşkil edir. “Bildiriş”də falçılar, onların min bir fırıldaq yolla xalqı aldatması, “Tin alverçiləri”ndə həyasız, vicdansız, bir malın üstünə maya dəyərinin iki mislini qoyaraq satan, bu yolla var-dövlətini artıran tacirlər, tin alverçiləri, “Basırıq”da bəzi marşrutları basabasla idarə edən avtobus sürücüləri, “Nə ləzzəti” şerində müəllim, mühəndis, qəssab, şofer, çayçı, bazarkom, konduktor və başqa peşə sahiblərinin mənfi cəhətləri kəskin şəkildə tənqid olunur.

Cəfər Rəmzinin satirik şeir və təmsillərində dostluq və yoldaşlıq məsələlərinin təbliği, dostluqda xəyanət, satqınlıq kimi mənfi halların tənqidi də mühüm yer tutur. “Dəvə və siçan”da şair özündən mənəbcə yüksəkdə olan biri ilə dostluğa can atanları tənqid edərək bərabər səviyyəli adamlar arasında yaranan dostluqlara önəm verdiyini bildirirsə, “Dəvə və çaqqal”da canavarla tülkünün timsalında dostların satqınlığını, xəyanətini əks etdirir.

Cəfər Rəmzinin satirik şeir, təmsillərində tənqid edilən insani keyfiyyətlərdən biri də lovğalıq, özündən razılıqdır. Şair bu rəzil keyfiyyəti ən pis cəhət kimi pisləmiş, sadəliyi insanların ən yüksək cəhəti kimi tərənnüm etmişdir. Bu baxımdan “Gövdə və yarpaq”, “Çinarın cavabı” və s. səciyyəvidir. Şair əgər “Gövdə və yarpaq”da gövdə ilə yarpağın surətində ailə daxilindəki fərdlərin birinin digərindən özünü üstün tutmasından danışdırsa, “Çinarın cavabı”nda isə iki fərqli ağac arasındakı söhbət əsasında müxtəlif insanlar arasındakı lovğalığa, özündən razılığa diqqəti cəlb edir.

Cəfər Rəmzi satirik şeirlərində ailə, ər-arvad, ata-oğul münasibətlərinə də biganə qalmamış, ailədə mövcud olan mənfi halları tənqid obyektinə çevirməklə gələcək nəsilləri ibrətləndirməyə çalışmışdır. Şair şeirlərində qadınların mənfi cəhətlərini, ağılsız, əxlaqsız davranışlarını onların öz sözləri ilə ifşa etmişdir. “Vəsiyyəət”, “Sadələvh”, “Xəstəliyin narazılığı”nda qadınlar, “Rəqabət”də isə ailəli kişilərin arvadbazlığı, “Məsləhət”də isə ailədə övladların valideynə olan laqeyd münasibəti, böyüyə qarşı hörmətsizlik tənqid olunur.

Cəfər Rəmzinin yaradıcılığının müəyyən qismini onun miniatürləri və bəhri-təvilləri təşkil edir. Araşdırmada müəllifin “Redaktorun fikridir”, “Dissertasiya başqa, məktub başqa”, “Yaşıllaşdıran” və s. miniatürlərindən, “Planım dolmadı, ey vah...”, “Dədəm vay”, “Lənkəran səyahət”, “Siçovullar vaz atırlar” kimi bəhri-təvillərindən bəhs olunmuş, nümunələr gətirilmişdir.

Daha sonra araşdırmada Cəfər Rəmzinin bir şair olaraq fərdi üslubunu müəyyənləşdirən cəhətlər qeyd olunmuş, həm heca, həm də əruzda yazdığı şeirlərdən, əsərlərində istifadə etdiyi bədi təsvir və ifadə vasitələrinə uyğun şeir nümunələrindən misal göstərilmişdir.

Dissertasiyanın üçüncü fəslində **“Cəfər Rəmzinin ədəbiyyatşünaslıq araşdırmaları və təzkirəçilik fəaliyyəti”** adlanır. Bu fəsil üç paragrafdan ibarətdir. **“Cəfər Rəmzinin elmi araşdırmalarının əhatə dairəsi”** adlı birinci paragrafda bir İran ədəbiyyatı mütəxəssisi olaraq Cəfər Rəmzinin İran ədəbiyyatı ilə yanaşı klassik və müasir Azərbaycan ədəbiyyatı üzrə araşdırmaları tədqiqatə cəlb olunmuşdur. Əvvəlki fəsildən də bizə bəlli olduğu kimi, namizədlik işini (indiki fəlsəfə doktoru – G.S.) klassik fars ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri olan Yəğma Cəndəqinin (1781-1859) poetik irsinin araşdırılmasına həsr edən alim XIX və XX əsrlərdə yazıb-yaradan İran şairlərinin bir çoxunun yaradıcılıqları haqqında məqalələr yazmış, əsasən, fars şeirində satira problemini araşdırmışdır.

Dissertasiyada Cəfər Rəmzinin XIX və XX əsrlərdə yazıb-yaradan İran şairləri haqqında yazdığı və arxivində mühafizə olunan “Ədibül-Məmalik”, “Ədibül-Məmalik və tənqidi şeirləri”, “Fətəli xan Səba”, “Mirzə Hüseyn Kərimi”, “Vüsal Şirazi”, “Seyid Məhəmməd Səhab İsfahani”, “Qaani Şirazi”, “1950-ci illərdən sonra İran şeirində satira” və s. məqalə və oçerkləri, “1850-1950-ci illərdə fars şeirində satira” monoqrafik tədqiqatının plan-prospekti tədqiq obyektinə çevrilmiş, hər biri haqqında ümumi məlumat verilmişdir ki, burada bir neçəsini qeyd etmək olar.

“Ədibül-Məmalik”¹³ adlı oçerkdə Məhəmməd Sadiq Fərahani Qaimməqam–Ədibül-Məmalikin (1859-1917) nəsil şəcərəsi, yaşam tərzi, yaradıcılıq yolu barədə ətraflı məlumat verən C.Rəmzi Ədibül-Məmalik haqqında yazdığı “Ədibül-Məmalik və tənqidi şeirləri” adlı ikinci məqaləsini şairin satirik əsərlərinin tədqiqinə həsr etmişdir.

C.Rəmzi “Fətəli xan Səba”¹⁴ iri həcmli məqaləsində XIX əsrdə yaşayıb-yaratmış, Qacarlar sarayında “Məliküş-şüəra” vəzifəsini daşımış Fətəli xan Səbadan danışmış, onu bir az ifrata da vararaq Ənvəri və Firdovsi qüdrətinə malik və daha çox mədhiyyələri ilə məşhur olan şair kimi xarakterizə etmişdir.

C.Rəmzinin Qacarlar dövrü ədəbiyyatının tanınmış şairlərindən biri, əslən Ordubaddan olan Seyid Məhəmməd Səhab İsfahaniyə¹⁵, “İran, Avropa və Sovet şərqşünas alimlərinin əsərlərində XIII hicri əsrinin (XIX əsr nəzərdə tutulur – G.S.) görkəmli və ən böyük şairi kimi xatırlanan” Qaani Şiraziyə¹⁶ və başqalarına həsr etdiyi məqalələr hər şeydən əvvəl ona görə maraqlıdır ki, bunlar ilk mənbələr əsasında yazılmış, gəlinən nəticələr faktların dili ilə əsaslandırılmışdır.

C.Rəmzi XIX-XX əsrlər İran satirik poeziyasını küll halında işləməyi planlaşdırmışdır ki, alimin arxivində rast gəldiyimiz “1850-1950-ci illərdə fars şeirində satira” monoqrafik tədqiqatının plan-prospekti, “1950-ci illərdən sonra İran şeirində satira” adlı 18 səhifəlik oçerki dediklərimizə əyani sübutdur.

Cəfər Rəmzi əsasən İran ədəbiyyatı mütəxəssisi olsa da, Azərbaycan ədəbiyyatı ilə də ciddi şəkildə məşğul olmuşdur. Klassik

¹³ İsmayılzadə, C.R. Ədibül-məmalik. // S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikasının Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivini, Fond №695, siyahı № 1, iş № 18

¹⁴ İsmayılzadə, C. R. Fətəli xan Səba. // S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikasının Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivini, Fond №695, siyahı № 1, iş № 18

¹⁵ İsmayılzadə, C.R. Seyid Məhəmməd Səhab İsfahani. // S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikasının Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivini, Fond №695, siyahı № 1, iş № 18

¹⁶ İsmayılzadə, C.R. Qaani Şirazi. // S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikasının Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivini, Fond №695, siyahı № 1, iş № 18

və müasir Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı “Bir müxəmməs haqqında”, “Məhəmməd Füzulinin “Leyli və Məcnun” poeması”, “Məcməüş-şüəra”, “Döyüşçü şair”, “Əliğa Vahid”, “Səməd Mənsur”, “Düzü-düz, ayrını -əyri”, “Almazadə İldırım”, “Süleyman Mehmet Təkinər”, “Əliabbas Müznib”, “Mirhəsən Münsif”, “Müşfiq haqqında xatirələrim”, “Füzuli şeirinin pərəstişkarı” və s. məqalələr yazmışdır ki, bunların hamısı tədqiqat işində araşdırılmış, bu məqalələrə ümumi münasibət bildirilmişdir.

İkinci paraqraf **“Y.Cəndəqi poeziyasının tədqiqi və təhlili problemləri”** adlanır. Bu paraqrafta XIX əsr fars şairi Yəğma Cəndəqi irsinin Cəfər Rəmzi tərəfindən araşdırılması tədqiq olunmuşdur. Tədqiqatda C.Rəmzinin şair haqqında yazdığı məqalələrin adı qeyd olunmuşdur: “Yəğma Cəndəqinin həyatı və yaradıcılığının öyrənilməsi məsələləri”, “Yəğma Cəndəqinin həyatı”, “Y.Cəndəqi poeziyasının sənətkarlığı”, “Yəğma Cəndəqinin yaradıcılığında sənətkarlıq məsələləri”. Daha sonra müəllifin Yəğma Cəndəqi haqqında yazdığı namizədlik dissertasiyası haqqında elmi rəhbərin, rəsmi opponentin rəylərindən sitat gətirilmiş, monoqrafiyanın hər bir fəslə ayrılıqda araşdırılmış, şair haqqında yazılan fikirlərə müəllifin münasibəti üzə çıxarılmışdır.

Tədqiqatdan da məlum olduğu kimi, Cəfər Rəmzinin Yəğma Cəndəqi haqqında yazdığı tədqiqat işi “Giriş”, dörd fəsil, “Nəticə” və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Monoqrafiyanın Y.Cəndəqinin irsinin öyrənilməsi və tədqiqi tarixinə həsr olunmuş I fəslində müəllif tədqiq etdiyi sənətkarın irsinin öyrənilməsi tarixinə nəzər salmış, şair haqqında İran, Avropa və rus şərqşünaslarının söylədiyi fikirlərdən sitat gətirməklə həmin fikirlərə öz münasibətini sərgiləmişdir.

Cəfər Rəmzi tədqiqatının “Yəğma Cəndəqinin həyatı və mühiti” adlı II fəslində Y.Cəndəqinin həyatı və mühiti haqqında ətraflı məlumat vermiş, bir sıra mübahisəli məsələlərə aydınlıq gətirmişdir.

Tədqiqatdan anlaşılır ki, Cəfər Rəmziyə qədər Y.Cəndəqinin həyatı və ictimai mənşəyi barədə olan məlumatlar systemsizdir və bəzən də biri digərini təkzib edir. Tədqiqatçı müxtəlif sənədlərə

əsaslanaraq belə bir qənaətə gəlir ki, Y.Cəndəqi hicri-qəməri tarixi ilə 1196-cı ildə (M: 1782) İranın ucqar məntəqələrindən sayılan Cəndəq vilayətinin Xur kəndində anadan olmuşdur. Atası Hacı İbrahimqulu ona öz atası Rəhimin adını qoymuşdur. Tədqiqatçı müqayisələr apararaq onun varlı bir ailənin deyil, yoxsul ailənin övladı olaması qənaətinə gəlir və Y.E.Bertelsin *“Onun uşaqlığı ağır və kədərli bir şəraitdə keçmişdir”*¹⁷ fikrinə haqq qazandırır.

Mənbələrin verdiyi bilgilərə əsasən C.Rəmzi bildirir ki, Y.Cəndəqinin həyatının sonları çox acı-ağrılı keçmişdir. O, bədbinliyə qapılmış, ölümü belə yaşayışdan üstün tutmuşdur. Müəllif mənbələrin adlarını qeyd etmədiyindən, Y.Cəndəqinin həyatının son illəri barədə deyilənlər bir qədər mübahisəli görünür. Çünki uzun illər yüksək vəzifələrdə çalışan bir adamın həyatının sonunun maddi sıxıntılar içində keçməyi o qədər də ağlabatan deyil.

Əldə etdiyi sənəd və məlumatlara əsaslanan müəllif belə bir qənaətə gəlir ki, Yəğma Cəndəqi hicri tarixlə 1276-cı ilin rəbüssani ayının şənbə günü (M: 12 noyabr 1859-cu il) Xur kəndində vəfat etmiş, Seyid Davud qəbiristanlığında dəfn olunmuşdur.

Cəfər Rəmzi monoqrafiyasının “Yəğma Cəndəqinin yaradıcılıq yolu” adlanan III fəslində şairin yaradıcılığını məzmun-mündəriçə, ideya və sənətkarlıq cəhətdən geniş şəkildə araşdırmışdır.

Tədqiqatçı şairin yaradıcılığını 3 dövrə bölür: I. 1790-1802; II. 1802-1850; III. 1850-1859

Cəfər Rəmzi birinci dövrə Yəğma Cəndəqinin “Məcnun” təxəllüsü ilə kiçik yaşlarından, şair və yazıçı Mirzə Lütfulinin yanında oxuduğu zamandan ilk müəlliminin təsiri ilə yazdığı, Əmir İsmayıl xanın himayəsi altında təhsil aldığı və ona katiblik etdiyi dövrdə qələmə aldığı rübailərini daxil edir.

Cəfər Rəmzi şairin yaradıcılığının ikinci dövrünün məhsuldar olduğunu bildirərək, əsasən satiralardan ibarət olduğunu vurğulayır.

Üçüncü dövrə Cəfər Rəmzi yaşa dolmuş və arzularını həyata keçirə bilməmiş Cəndəqinin bədbin ruhlu şeirlərini və mərsiyyələrini daxil edir.

¹⁷ Bertels E.Y. Oçerki istorii persidskoy literaturı. / E.Y.Bertels. - Leninqrad: - 1928. 99 s., (rus dilində) s.94

Monoqrafiyanın “Yəğma Cəndəqi yaradıcılığında sənətkarlıq xüsusiyyətləri” adlanan IV fəslində Cəfər Rəmzi şairin əsərlərinin sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən ətraflı şəkildə bəhs etmişdir.

C.Rəmzi Y.Cəndəqi irsi ilə bağlı sonralar da araşdırmalar aparmışdır. Alimin arxivində “Yəğma Cəndəqi və Azərbaycan ədəbiyyatı” adlı çox qiymətli bir məqaləyə rast gəldik.

Müəllifin gəldiyi qənaətə görə, Azərbaycan ədəbiyyatının Y.Cəndəqi yaradıcılığına təsiri olduğu kimi, Y.Cəndəqinin də Azərbaycan ədəbiyyatına təsiri olmuş, Seyid Əzim Şirvani, Əliabbas Müznib, Abdulla bəy Asi, Əbdülxaliq Yusif kimi şairlər onun yaradıcılığından səmərəli şəkildə bəhrələnmişlər.

Fikrinin təsdiqi üçün o, S.Ə.Şirvaninin “Salyanlı Axund Molla Həsən haqqında” əsəri ilə Y.Cəndəqinin əsərini müqayisə edir və belə bir qənaətə gəlir ki, S.Ə.Şirvaninin bu əsəri *“Yəğmanın bir məsnəvisinin məalən tərcüməsidir. Yəğmanın məsnəvisi 17, Seyidinki 15 beytdir. Həm orijinal, həm də tərcümə eyni bəhrədədir”*¹⁸. Müəllif daha sonra Y.Cəndəqinin və S.Ə.Şirvaninin əsərinin məzmununu verir. Müqayisə zamanı tam yəqinlik yaranır ki, doğrudan da S.Ə.Şirvaninin əsəri orijinal yox, tərcümədir.

“Təzkirəçilik tədqiqatçının elmi fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi” adlı üçüncü paragrafda öncə “təzkirə” sözünün daşdığı mənalara aydınlıq gətirilmiş, ilk təzkirələrin yaranma tarixinə nəzər salınmış, sonra Cəfər Rəmzinin təzkirəçilik fəaliyyəti araşdırılmışdır.

Cəfər Rəmzi bir təzkirəçi alim olaraq XX əsr Azərbaycan təzkirəsinin nadir nümunəsi olan “Deyilən söz yadigardır” ikicildliyinin yaradıcısıdır. O, cavanlıq illərindən Abşeronda yaşayıb-yaradan qələm sahiblərinin irsinin toplanması, tədqiqi və nəşrinə maraq göstərmiş və 1981-ci ildə əlli ilə yaxın müxtəlif fasilələrlə əldə edə bildiyi materialların bir qismini sistemləşdirərək “Deyilən söz yadigardır” adlı kitabda nəşr etdirməyə müvəffəq olmuşdur.

¹⁸ Hacızadə, Ə. Yəğma Cəndəqi və Azərbaycan ədəbiyyatı. // Salman Mümtaz adına Azərbaycan Respublikasının Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivi, Fond №695, siyahı № 1, iş №156, s.3

C.Rəmzi təzkirəsini tarixi-xronoloji prinsip əsasında tərtib etmiş, Abşeron şairlərini ərazi, kənd mənsubiyyəti üzrə deyil, ümumi ədəbi mühitinin yetişdirmələri kimi təqdim etmişdir ki, bu bölgü, əslində XIX-XX əsrlər Bakı və Abşeron ədəbi mühitinə bütöv mənzərəsini yaratmağa da xidmət edir.

“Deyilən söz yadigardır” təzkirəsinin 1981-ci il çapına 87 şairin qısa bioqrafiyası və əsərlərindən nümunələr daxil edilmişdir ki, bunlardan birincisi, Nəsir Bakuyi XIII-XIV əsrlərdə, sonuncusu, Əliheydər Rəğbət isə XX əsrin ortalarında yaşamışdır. Təzkirəyə daxil edilən sonrakı şairlər XIX və XX əsrlərdə Bakıda və Bakı ətrafı kəndlərdə yaşamış sənətkarlardır. Bu şairlərin 54-ü haqqında ilk və səhih məlumatlara C.Rəmzinin təzkirəsində rast gəlirik.

C.Rəmzi təzkirənin birinci çapına daxil edilmiş şairləri təkrarən ikinci çapa daxil edərkən tərcümeyi-hal materialları istisna olmaqla, ədəbi-bədii materialları, demək olar ki, təzələmişdir.

Araşdırma deməyə imkan verir ki, C.Rəmzi “Deyilən söz yadigardır” təzkirəsinin birinci çapında haqqında danışdığı şairlərin otuz üçünü, demək olar ki, əsasən fərqli şeirlərlə təzkirənin 1987-ci il ikinci çapına da salmışdır.

1987-ci ildə “Yazıçı” nəşriyyatı xalq şairi Balaş Azəroğlunun redaktorluğu ilə “Deyilən söz yadigardır” kitabının daha geniş və təkmilləşdirilmiş variantını çap edir. Bu nəşrə 120 şairin qısa bioqrafiyası və əsərlərindən nümunələr salınmışdır.

Təzkirənin 1981-ci il çapına daxil edilmiş şairlər Nəsir Bakuyini çıxmaq şərti ilə, demək olar ki, XIX və XX əsrin birinci yarısını təmsil edirlərsə, 1987-ci il çapında vəziyyət dəyişir. Belə ki, buraya birinci çapa düşməmiş, unudulmuş XIX-XX əsr şairləri ilə yanaşı, XVIII əsrdə yaşamış şairlər də salınmış və təzkirənin əhatə dairəsi daha da böyümüşdür. Bu çapa daxil edilmişlərin əksəriyyəti Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra (1920) yaşayıb-yaratmış şairlərdir. Bu şairlərin bəziləri istisna olmaqla, əksəriyyəti ədəbi aləmdə tanınmamış, müxtəlif peşə sahibləri olsalar da, şeirlər də yazmışlar.

C.Rəmzinin arxivindəki sənədlər deməyə əsas verir ki, onun təzkirəsinin üçüncü hissəsini, yaxud daha mükəmməl, fundamental

formasını çap etdirmək niyyəti olmuşdur. Tədqiqatçının arxivində mühafizə olunan, “Deyilən söz yadigardır”ın nə birinci, nə də ikinci çapına düşməyən əllidən yuxarı şairin əksəriyyəti makinada yazılan, bir çoxu əlyazma halında olan tərcümeyi-halları və əsərlərindən nümunələr dediklərimizi təsdiq edir. Onu da qeyd edək ki, bunların içərisində az tanınan, hələ ədəbi aləmdə ilk addımlarını atanlar da, Abbasqulu ağa Bakıxanov, Şıxəli Qurbanov, Süleyman Rüstəm, Mikayıl Müşfiq, Məmməd Rahim, Mikayıl Rzaqulizadə, Nəbi Xəzri və s. bu kimi məşhurlar da var.

Materiallarla tanışlıq və müqayisələrimiz deməyə əsas verir ki, çapa hazırlanan və şərti olaraq üçüncü hissə adlandırdığımız bu kitab-təzkirə əvvəlkilərdən daha elmi olacaqmış. Buradakı sənətkarların tərcümeyi-halları barədə məlumatlar daha geniş, əhatəli, seçilmiş əsərlər isə məzmun, ideya-sənətkarlıq cəhətdən daha kamil əsərlər təsiri bağışlayır.

Dissertasiya işinin “Nəticə” hissəsində tədqiqata yekun vurulmuş və müvafiq elmi ümumiləşdirmələr aparılmışdır:

-Cəfər Rəmzi keşməkeşli və mənəli bir ömür yaşamış, zəmanəsinin ona tuşladığı bütün cəfalarına sinə gərmiş, uzun illərin qorxulu kabuslarının onun ürəyinin ilham və ümid odlarını söndürməyə gücü çatmamış, zəmanəsinin sayılıb-seçilən şair, alim, ən əsası ağsaqqal ziyalılarından biri ola bilmişdir.

-C.Rəmzi lirik və satirik şair, ədəbiyyatşünaslıq və şərqşünaslıq elminin mötəbər simalarından biri olmaqla bərabər, eyni zamanda lüğətçilik və folklor materiallarının toplanması və tərcümə sahəsində də səmərəli fəaliyyət göstərmişdir.

-C.Rəmzinin lirikası mövzu, mündəricə, ideya və sənətkarlıq cəhətdən poeziyanın tələblərinə cavab verə bildiyi kimi, janr əlvanlığı ilə də seçilmişdir. Şeirlərini həm xalq şeiri tərzində, həm də klassik üslubda yazan şair poetik əsərlərində hər şeydən əvvəl ziyalı – vətəndaş mövqeyini nümayiş etdirmiş, ilahi sözə sığınaraq həyat həqiqətlərinə sadıq qalmaqla bir qədər romantik ovqatda hiss və həyacanlarını, duyğu və düşüncələrini bəyan etmişdir.

- C.Rəmzinin mövzu əlvanlığına malik olan satirik əsərlərində yaltaqlıq, özündən müştəbehlik, qorxaqlıq, tənbellik və avamlıq,

müftəxorluq, cadugərlik, xalqın inamından istifadə edərək onlara kələk gələn din xadimləri kəskin şəkildə tənqid edilmişdir. Həm də qeyd olunmuşdur ki, tipi öz dili ilə danışdırmaq, təşxis və alleqoriya, dil sadəliyi və yığcamlıq bu şeirlərin nəzərə çarpan ən ümdə poetik xüsusiyyətləridir .

-C.Rəmzi, əsasən, İran ədəbiyyatı mütəxəssisi olmuş, lakin klassik və müasir Azərbaycan ədəbiyyatı ilə də sistemli şəkildə məşğul olmuş, ədəbiyyatşünaslıq elmimizə layiqli töhfələr vermiş, ədəbi prosesə laqeyd qalmamışdır.

-C.Rəmzinin Y.Cəndəqi irsinə və bu irsin tədqiqinə münasibəti keçici yox, sistemli və həm də real faktlara söykənən əsl ədəbiyyatşünas, mətnşünas və iranşünas münasibəti olmuşdur. Hesab edilmişdir ki, yarım əsr bundan əvvəl yazılmasına baxmayaraq, C.Rəmzinin Y.Cəndəqi haqqında tədqiqləri bu gün də elmi-filoloji dəyərini saxlamaqda və İran-Azərbaycan ədəbi əlaqələrinin öyrənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

-C.Rəmzi klassik təzkirəçilik ənənələrindən bəhrələnərək XX əsrin axırlarında Azərbaycan təzkirəçiliyinə qiymətli bir töhfə vermiş, unudulan, ədəbi və elmi ictimaiyyətə o qədər də məlum olmayan bir çox simaları kitabına daxil etməklə onlara yenidən həyat vermişdir.

Dissertasiya işinin əsas məzmunu müəllifin çap edilmiş aşağıdakı elmi əsərlərində əksini tapmışdır:

1. Первые мемуары об Апшеронских поэтах // – Одеса: Науковий весник Международного Гуманитарного Университету, Серия: Филология. том 1 , –2018. выпуск 37, с.121-123
2. Yəğmə Cəndəqinin həyat və yaradıcılığı (Cəfər Rəmzi İsmayılzadənin araşdırmaları əsasında) // – Bakı: Filologiya məsələləri. – 2018, №9, – s. 275-280

3. Cəfər Rəmzi İsmayılzadənin lətifələrin toplanması və nəşri sahəsində xidmətləri // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XXII respublika elmi konfransının materialları, cild 2, – Bakı: – 22-23 noyabr 2018, – s. 207-210
4. Cəfər Rəmzi İsmayılzadənin poeziyasının mövzu dairəsi // – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, “Dil və ədəbiyyat”. – 2018. № 4(108), –s. 269-272.
5. Cəfər Rəmzi İsmayılzadənin tərcüməçilik fəaliyyəti // Sumqayıt Dövlət Universitetinin təşkil etdiyi “Mədəniyyətlərarası dialoqda bədii ədəbiyyatın rolu” beynəlxalq elmi konfransın materialları. –Bakı: – 2018, 04-05 dekabr, – s. 410-411.
6. Jafar Ramzi İsmailzadeh’s biography // – Tallin: Black Sea” scientific journal of academic research. – 2019 April-May, Volume 46, Issue 03, – p. 43-47
7. Jafar Ramzi İsmailzadeh’s religious and philosophical poems // – Tallin: “Piretc” the Baltic scientific journals. – 2019, Volume 07 issue 03, – p. 105-108.
8. Təzkirə ənənəsi və Cəfər Rəmzi // – Bakı: Pedaqoji Universitetin xəbərləri. – 2019, c.67, №1, – s. 109-118
9. Cəfər Rəmzi İsmayılzadənin yaradıcılığında satirik təmayül // – Bakı: “Elmi xəbərlər” Azərbaycan Dillər Universiteti. – 2019, №3, – s. 52-57
10. Yəğma Cəndəqi poeziyasının tədqiqi və təhlili istiqamətlərində Cəfər Rəmzi İsmayılzadənin rolu // – Bakı: “Risalə”elmi araşdırmalar jurnalı. – 2019, 2(17), – s.199-207
11. Jafar Ramzi İsmailzadeh’s childhood, elementary education and Absheron's environment // “Elm və təhsilin aktual problemləri” I Beynəlxalq elmi konfransın Materialları. – Bakı: – 15 oktyabr 2019, – p. 375-380
12. Genre and personal style characteristics of Jafar Ramzi Ismayilzade's poetry // “Modern Interdisciplinarism and Humanitarian Thinking” IV International Scientific

- Conference. Gürcüstan, – Kutaisi: –18-20 oktyabr 2019, – p.445-449
13. Critical targets of Jafar Ramzi's satirical poems // “Наука — Практике” Международная научно-практическая конференция. – Барановичи: – 15 мая 2020 года, Часть 1, –с.315-318
 14. Cəfər Rəmzi İsmayılzadənin Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı araşdırmaları // –Bakı: AMEA “Filologiya və sənətşünaslıq”. – 2020, №1, –s. 87-91
 15. Cəfər Rəmzinin İran ədəbiyyatı sahəsində fəaliyyəti // –Bakı: AMEA “Filologiya və sənətşünaslıq”. –2020, № 2, –s. 186-191
 16. Jafar Ramzi Ismailzade's Poetry // Türkiyə: Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, “Folklor-ədəbiyat”. –2021, № 107, – s.943-954
 17. Mirzə Məhəmmədəli Xan Süruş (Cəfər Rəmzi İsmayılzadə tədqiqatı əsasında) // – Naxçıvan: “Naxçıvan” Universiteti, “Elmi əsərlər”. – 2021, №1(20), – s. 136-139
 18. Cafer Remzi İsmailzade'nin Sanatının Aşamaları ve Temel Yönleri // Türkiyə: Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi. – 2021. dekabr, №8-4, – s. 1456-1466.
 19. Ədibül-Məmalik (Cəfər Rəmzi İsmayılzadə tədqiqatı əsasında) // – Naxçıvan: “Naxçıvan” Universiteti, “Elmi əsərlər”. – 2022, №1, –s. 150-155

Dissertasiyanın müdafiəsi *24 may 2022-ci il* tarixində saat *12⁰⁰–da* AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.31-Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Bakı şəh. İstiqlaliyyət küçəsi, 53. AZ 1001. AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi

Dissertasiya ilə AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Disseertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat *21 aprel 2022-ci il* tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 14.03.2022
Kağızın formatı: 60x84 1/16
Həcm: 43 697
Tiraj: 100